

Kitap Tahlili

M. Mahfuz SÖYLEMEZ*

İbnu'l-Belhî, *Farsnâme*, (Nşr. Gay Le Strange-R.A. Nicholson),
Dünyayı Kitap, Tahran 1363, I-XXXIII + 176

Farsnâme Büyük Selçuklular döneminden günümüze gelen çalışmalardan biridir. Büyük Selçuklular dönemi (1040-1157) Farsça kaleme alınmış olan eserlerin yoğunluğu ile dikkat çekmektedir. Devletin resmî dilinin Farsça olması, bu dönemdeki telifatın da bu dil ile yapılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sadece Farslar değil, Türkler de Farsça yazmışlardır. Bu gün Farsça şaheserler olarak kabul edilen kitapların büyük bir kısmı Selçuklular döneminin ürünüdür. Mesela Keykavus'un oğlu Kabus'a siyasî ve ahlâkî nasihatlerini içeren *Kabusname*'si, Alpaslan ve Melikşah'ın veziri Nizamulmülk (ö. 485/1092)'ün *Siyer-i Müluk* veya *Siyasetname*'si, Nasır b. Husrev Kubadyanî'nin *Sefernâme* ve *Zâdu'l-Musafirîn*¹ adlı eseri Gazzalî'nin *Kimyau's-Saâdet ve Nasihatü'l-Mulûk* adlı eserleri, Ebûl-Meali el-Belhî'nin dinler ve mezhepler konusunda Farsça yazılmış ilk eser olarak bilinmekte olan *Beyânul-Edyan*'ı,² Kadı Adududdîn, tarafından yazılan ve yaratılıştan Gazalî'nin yaşadığı döneme kadarki olayları inceleyen *Zübdetü't-Tevarih*'i,³ Ebû Tahir Hatunî tarafından yazılan ancak günümüze

* Gazi Üniversitesi, Çorum İlahiyat Fakültesi.

1. Nasır b. Hüsrev'in bu iki çalışması seyahatname türü eserlerin ilk örneklerinden kabul edilmektedir.
2. Ebû'l-Meali el-Belhî bu eserini 485/1092'de Gazne'de yazmıştır.
3. Bir dünya tarihi olan bu eserin orijinali günümüze gelmemiş olmasına rağmen kendisinden istifade edilen bir çok kaynak günümüze kadar gelmiştir.

gelmemekle beraber, diğer bazı eserlerde kendisinden bolca nakillerde bulunulan *Tarih-i Âl-i Selçuk*'u, yine Emiru'ş-Şuarâ Muizzî'nin (ö.521/1127) *Siyer ve Futûh-ı Sultan Sencer veya Sencernâme* adlı çalışması, Müntecibüddin Bedi' Cüveynî (ö. 580) tarafından yazılan ve Selçuklu sultanı Sencer dönemindeki resmî yazışmaları konu edinen *Atebetü'l-Keteb* adlı çalışması bu eserlerinden sadece bir kaçıdır.

Farsnâme'nin yazarı olan İbnu'l-Belhî hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.⁴ Adı geçen eserinde kendisinin verdiği bilgiler dışında hayatıyla ilgili hemen hemen hiç bir şey bilmiyoruz. Eserinden edindiğimiz bilgiye göre; büyük babası 492/1099 yılında Büyük Selçuklu Hakanı Berkyaruk'un Fars Eyaleti'ne vali olarak atadığı Atabek Ruknuddin Humarketin'in vergi toplama memuru idi. Dedesi ile beraber bu bölgeye gelen İbnu'l-Belhî, eğitimini burada tamamladı ve bölgeyi yakından tanıma fırsatı buldu (s. 3). Eserinde Fars bölgesi ile ilgili verdiği teferruatlı bilgiler bunun bir neticesidir.

Adı geçen eser, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (ö. 1092)'ın oğlu Sultan Muhammed Tapar'a ithaf edilmiştir. Eserin girişinin büyük bir kısmı -iki sayfaya yakın- adı geçen Türk hakanına övgülerle doludur. Yazar, bu bölümde Selçuklu yöneticileri ile kadim Fars sultanlarını karşılaştırmakta, ve sonuçta yer yüzüne Selçuklu sultanları kadar adil yöneticilerin gelmediğini dile getirmektedir.(s.2) Bu övgülerden hemen sonra da eserini Sultan Muhammed Tapar'ın isteği üzerine yazdığını söylemektedir. (s.3)

İbnu'l-Belhî'nin *Farsnâme*'si ilk kez Le Strange tarafından bilim dünyasına tanıtıldı ve coğrafya ile ilgili kısmı İngilizce'ye tercüme edilerek *Journal of the Royal Asiatic Society* dergisinde "Description of the Province of Fars, in Persia, at the beginning of the twelfth century A.D." başlığı ile 1912 yılında 1-30, 311-339, 865-889 sayfalarında neşredildi. Yine aynı şekilde parça parça *Asiatic Society* dergisinde de tefrik edildi. Orjinali ise Le Strange ile ünlü şarkiyatçı Nicholson tarafından yayımlandı. Tahlilde esas aldığımız Tahran baskısı da dâhil olmak üzere, bir çok yerde tıpkı basımları yapıldı. Le Strange ve Nicholson'un bu neşri, İngilizce bir giriş (I-XXXIII) ve iki bölümden oluşmaktadır. İslâm târihinin önemli kaynaklarından olan bu nadide eserin ilk bölümü Fars bölgesine hâkim olan devletlerin tarihini, ikinci bölümü ise bu bölgenin coğrafyası ve ekonomisini konu edinmektedir.

İbnu'l-Belhî, *Farsnâme*'nin ilk bölümünü dörde ayırmakta, ilk kısma **Pişdâdîyan** hanedanı ile başlatmaktadır. Bu hanedanın efsanevî kralları Keyumers, Huşenc, Tahmures, Cemşid, Efridun, Menuciher, Efrasiyâb, Zâbzu b. Tahmasep, Gurşasep b. Veştaseb hakkında bilgiler vermekte ve

4. Bkz. Tahsin Yazıcı, 'İbnu'l-Belhî'. DİA, İstanbul 1999, XX, 529.

Piřdâdiler'in yönetim merkezinin Fars bölgesinin en eski yerleşim birimlerinden biri olan İstahr kenti olduğunu kaydetmektedir.

Bu bölgenin dünya medeniyetinin merkezi olduğunu iddia eden müellif, Piřdâdiler'in ilk hükümdarı Keyumers'in, yer yüzünün ilk kralı olduğuna inanıldığını söylemektedir. Hatta bu kralın Hz. Adem olduğuna inananların dahi bulunduğuna, bazı kimselerin de Keyumers'in Hz. Nuh'tan sonra yaşadığına ve soyunun Hâm b. Yafes b. Nuh'a dayandığına inandıklarını belirtmektedir (s. 26). Bu görüşlerden hangisinin daha doğru olduğu konusunda bir fikir beyan etmeyen İbnu'l-Belhî, Keyumers'in soyu konusunda ihtilaf edilmiş olmasına rağmen, yer yüzündeki ilk kral olduğu hususunda ittifak bulunduğunu iddia etmektedir. Yine Keyumers'in bin yıl yaşadığını, hayatını tümüyle insanlara adadığını, ömrü boyunca onların iyiliği ve dünyanın dirlik ve düzeni için çalıştığını, ömrünün son kırk yılında ise krallığa getirildiğini belirtmektedir.

Müellif, mitolojik kahraman Keyumers'in ölümü üzerine Huşenk'in kral olduğunu (s. 27) ve uzun bir hayat sürdüğünü, yer yüzünde yargı sistemini ilk kuran kişinin Huşenk olması nedeniyle kendisine Piřdâd (ilk kanun koyucu) denildiğini ve kendisinden sonra gelen kralların bu yüzden Piřdâdiler olarak adlandırıldığını belirtmektedir. İbnu'l-Belhi, Selçuklu dönemindeki bazı aydınların Huşenk ve kardeşi Veykres'in peygamber olduklarına, yine Huşenk'in demiri ilk bulan ve demirden alet yapan ilk şahıs olduğuna, yaptığı aletler ile ağaç kesip bu ağaçların dallarından ev inşa eden ilk şahıs olduğuna, aynı şekilde ahşap ve demir silahların da ilk kez onun tarafından yapıp kullanıldığına inandıklarını, bununla da kalmayarak, onun zamanında ilk çiftçiliğin yapıldığına, koyun ve sığır gibi bazı küçük ve büyük baş hayvanların onun tarafından evcilleştirildiğine inandıklarını da kaydetmektedir (s. 27). Yine Sûs ve Bâbil gibi antik şehirlerin de Huşenk döneminde kurulduğunu söylemektedir (s. 28).

İbnu'l-Belhi, *Farsnâme*'de Huşenk'den sonra iktidara gelen Tahmures döneminde ise ilk alfabenin bulunduğunu, at ve merkep gibi hayvanların eğitilerek binek ve yük için kullanılmaya başlandığını, keza hayvanların yün ve kıllarından elbiseler yapıldığını, bu amaçla Merv ve İsfahan'da bir çok dokuma atölyesinin inşa edildiğini söylemektedir. İbnu'l-Belhi ilk putperestliğin de adı geçen Piřdâdî hükümdarı döneminde başladığını söylemekte; bunun ortaya çıkışıyla ilgili olarak Tahumers döneminde büyük bir veba salgının yaşandığını; bu salgında sevdiklerini kaybeden insanların onların anılarını taze tutmak için heykellerini yaptıklarını ve zamanla da bunlara tapmaya başladıklarını ileri sürmektedir (s. 29).

Tahmures'den sonra Pişdadî tahtına kardeşi Cemşit'in geçtiğini söyleyen yazar, bu kralın 718 yıl hükümdarlık yaptığını iddia etmektedir. İbnu'l-Belhî, Cemşit döneminde meydana geldiğini iddia ettiği bir çok hadise aktarmaktadır. Buna göre kılıç, kalkan, zırh gibi silahlar; bakır ve benzeri bazı madenler; ipek ve keten dokumacılığı ve bunların farklı renklere boyanması; madencilik, tıp, itriyat endüstrisi, mimarî, kale yapımı; senenin aylara taksim edilmesi, yıl başının ihdas edilmesi ve buna yeni gün anlamında nevruz denilmesi onun döneminde gerçekleşmiştir. (s.29-34). Daha sonra her biri birer mitolojik kahraman olan Bivrased b. Ervendasef (s.34-35), Efridun b. İsfıyân (s.36-37), Menuciher b. Meşhuriyâr (s.37-38), Efrasiyâb (s.38), Zu b. Tehmaseb (s.38), Gerşâsef b. Veştâsef (s.39) adlarındaki Pişdadiler döneminde meydana gelen ilkler zikredilmektedir.

Farsnâme'nin bu bölümü Fars tarihi için bir ilkler (evâil) manzumesi niteliğindedir. Bu bölümde medeniyetin oluşumunu sağlayan bir çok buluş, mitolojik İran krallarına atfedilmiş ve medeniyet tarihindeki birçok önemli adımın Farslar tarafından atıldığı iddia edilmiştir ki Fars milliyetçiliği kokan bu iddiaların tamamına yakını tarihî dayanaklardan yoksundur.

İbnu'l-Belhî, Pişdadiler'den sonra Fars krallarının ikinci silsilesi olarak gösterilen **Keyânîler** hakkında bilgiler vermektedir. O, genelde Ortadoğu, özelde ise Mezopotamya tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan Keyanî hükümdarlarından, Keykubâd b. Zâb (s.39-40) ile başlamakta, Keykavus b. Keyânbeh b. Keykubâd (s.40-44), Keyhüsrev b. Seyaveş (s.44-47), Lehrâseb (s.47-48), Veştâsef b. Lehrâseb (s.48- 52), Behmen b. İsfendiyâr (s.52-54), Humanî bnt. Behmen (s.54-55), Dara-ı Bozorg b. Behmen (s.55) ve Dara b. Dara b. Behmen (s.55-56) ile devam etmektedir.

Keyânî hanedanının tarih sahnesinden çekilmesinden hemen sonra Ortadoğu tarihi açısından büyük bir kırılma noktası olan Makedonya Kralı Büyük İskender'in doğu seferini ve başta Mezopotamya olmak üzere İran'ın tamamını istila edişini de ele alan İbnu'l-Belhî (s. 56-58), ardından da Sâsanî tarihine geçmektedir. Girişte özet şekilde Partlara (Eşkanîler) da yer vermesine rağmen eserin asıl kısmında bu devlete hiç değinmemektedir. Bu durum, İranlıların, Partları Yunan medeniyetinin bir devamı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği gibi; Büyük İskender'in İndus Irmağı'ndan Akdeniz sahillerine kadar uzanan toprakları istila ederek buralardaki Fars hakimiyetine son vermesi üzerine yörede Grek felsefesi ve Yunanca, yani Helenizm büyük bir hızla yayılmaya başlamıştır.⁵ İstila, değerlerini ve

5. Henri Charles Puech, "İran ve Felsefe-i Yunan", Temedun-ı İranî, (edit: Rene Grousset, Farsça'ya trc. İsa Behnam), Tahran 1958, 127.

dillerini korumakta olan halka rağmen Yunanca ve Grek felsefesi ile ilgilenen elit bir sınıfın doğmasına neden olmuştur.⁶ İşte Partlar bu elit sınıf tarafından kurulan bir devlettir. İran tarihçileri bu dönemin İran kültür ve medeniyeti açısından büyük bir yıkım getirdiği kanaatindedirler. Nitekim İranlı tarihçilerden Zebihullah Safa, 100.000 beyitten oluşmakta olan Avesta'nın büyük bir kısmının bu devlet döneminde kaybolduğunu söylemektedir.⁷ Zaten Partlar, Yunanlıları Fars bölgesinden sürdükten sonra bile Yunanlılar tarafından kurulmuş olan kolonilerin varlığını korumaya, buralarda taşkınlık yapılmasına ve kentlerin tahrip edilmelerine müsaade etmeyip onlarla iyi geçinmeye çalıştılar. Part İmparatoru I. Mehrdâd ve ondan sonra gelen krallar Yunanlılara yakın olmayı çok önemsediklerinden isimlerinin yanındaki tantanalı sıfatlara *Yunanlıların dostu* ibaresini de eklediler. Bu dostluk o dereceye ulaştı ki Yunanlılar, Romalılar ile süren mücadelelerinde Partlara sürekli destek vermekle kalmadılar, Yunanlı asker ve komutanlar bizzatihî Part ordusunda görevler aldılar.⁸ Partlar döneminden kalan sikkelerin üzerindeki Pehlevice ve Yunanca yazılar da bu birlikteliği teyit etmektedir. Aynı şekilde o dönemden kalma sanat ve mimarî de Partlar döneminde İran Medeniyeti'nden ziyade Yunan Medeniyeti'nden söz etmenin daha doğru olacağını ortaya koymaktadır. Tahran müzesinde konu ile ilgili bulunan kalıtlar da bunu doğrulamaktadır. Dahası, ipek yolu üzerindeki Partların Dora kentinin büyük bir kısmını Yunanlı nüfus oluşturduğu için bu kente, Part sınırları içerisindeki bir Yunan kenti olarak bakılmaktaydı. 1950'lerde Dora kentinde Fransız ve Amerikalı arkeologlar tarafından yapılan kazılarda Samî, Yunan ve Mitraist tanrılara ait çok sayıda resim ve kitabeler bulundu. Bu kalıtlar da Part Medeniyeti'nin Yunan, Ari ve Samî karışımı bir medeniyet olduğunu göstermektedir.⁹ Dolayısıyla bu durum sadece İbnu'l-Belhî'nin değil bir çok Fars kökenli tarihçinin Part Medeniyeti'ni sahiplenmesine engel olmuştur.

Partlar, Selukîler döneminde devletin idari yapısını aynen korudular. Bu dönemde devlet, iç işlerinde müstakil eyaletlere bölünmüş olup yerel yöneticiler tarafından idare edilmekteydi. Partların zayıflamasıyla bu yerel yöneticiler birer müstakil hükümdar haline geldiler. Yukarıda da belirtmeye çalıştığımız gibi Partlar döneminde Yunan kültür ve medeniyetinin etkisinde kalan İran'da Mazdaizm'in ortadan kaldırdığı Mitraizm yeniden canlanmaya

6. De Lacy O'Leary, *How Greek Science Passed To The Araps*, London, 1948, 6.

7. Z. Sefa, *Hamase Serâ-i der İran ez Kadimterin Ahd-ı Tarih ta Karn-ı Charom-ı Hicri*, Tahran 1933, 23.

8. Bkz. A. Aymard "Partha", *Temedun-ı İrani*, 136.

9. R. Grousset, "Külliyat-ı Raci' be Tarih-i İran..", *Temedun-ı İrani*, 129-30.

ve büyük bir hızla yayılmaya başlamıştı. Bu durumu gören ve kendisi de bir din adamı olan Erdeşir (M.224-241), aynı zamanda Fars bölgesinin tanınmış bir din adamı olan dedesi Sasan'ın ününden istifade ederek, Mazdaizm'i tekrar hâkim kılmak amacıyla harekete geçmiş ve sonuçta müstakil bir devlet kurmayı başarmıştır. Erdeşir'in kurduğu bu devlete dedesi Sasan'a nisbetle Sasaniler adı verilmiştir.¹⁰ Sasanîleri diğer İran hanedanlarından ayıran en belirgin fark, dinî temeller üzerinde yükselmiş olmasıdır.

Sasanî devletinin yukarıda anlattığımız kuruluş sürecine hiç değinmeyen İbnu'l-Belhî, doğrudan siyasî hadiseler ile işe başlamakta ve Erdeşir'in etrafında toplanan askerlerin başta Fars bölgesi olmak üzere İran'ın tamamı ve Mezopotamya bölgesini ele geçirmelerini anlatmaktadır. (s.60-61) Daha sonra da sırasıyla Sasanî imparatorları Şapur b. Erdeşir(s.61-63), Hürmüz b. Şapur b. Erdeşir (s.63-64), Behram b. Hürmüz b. Şapur (s.64-65), Behram b. Behram b. Hürmüz (s.65), Behram b. Behram b. Behram (s.65-66), Nersi b. Behram (s.66), Hürmüz b. Nersi b. Behram (s.66), Şapur Zü'l-Ektaf (s.66-73), Erdeşir (s.73), Şapur b. Şapur (s.73), Behram b. Şapur Zü'l-Ektaf (s.73-74), Yezdicerd b. Behram (s.74), Behram-ı Cur b. Yezdicerd (s.74-82), Yezdicerd b. Behram-ı Cûr (s.82), Hürmüz b. Yezdicerd (s.83), Kubad b. Firuz (s.84-88), Enuşirvan (s.88-98), Hürmüz b. Enuşirvan (s.98-99), Perviz b. Hürmüz b. Enuşirvan (s.99-108) 'ın hayatları ve icraatları hakkında özet bilgiler sunmaktadır.

İbnu'l-Belhî, *Farsnâme*'de daha sonra Fars bölgesinin Müslümanlar tarafından fethine yer vermektedir. Yazar, bölgenin Hz. Ömer'in emri ile onun Bahreyn Valisi Ala el-Hadremî tarafından gönderilen Herseme b. Ca'fer el-Barıkî tarafından fethedilmeye başlandığını, Herseme'nin Fars bölgesinde fethettiği ilk yer olan Lâr'ın fetih haberinin Hz. Ömer'e ulaştığında son derece sevindiğini, bunun Fars eyaletinin fethinin başlangıcı olduğunu, Hz. Ömer'in Ala b. el-Hadremî'ye mektup yazarak Utbe b. Ferkad es-Sulemî'nin Herseme'nin yardımına gönderilmesini ve diğer adaların da fethedilmesini emrettiğini söylemektedir. Arkasından da, Hz. Ömer tarafından Bahreyn ve Umman emirliğine getirilen Osman b. Ebi'l-As'ın, kardeşi Hakem b. Ebi'l-As'ı bu bölgenin fethiyle görevlendirdiğini ve Hakem'in de Abdu'l-Kays, Ezd, Temîm, Benû Naciyye ve diğer Arap kabile kuvvetlerinden oluşan bir ordu ile yöreye geldiğini kaydetmektedir. Yörede fetihlerde bulunan Hakem'in yardımına daha sonra Ebû Musa el-Eşarî'nin gönderildiğini aktaran yazar, bu iki şahıs tarafından bölgede yapılan fetihler hakkında önemli bilgiler sunduğu gibi, bu bölgede daha sonra Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde baş gösteren isyanlara ve bu isyanların Hz. Osman'ın

10. Bkz. H. Masse, "Sasanîyân", *Temedun-ı İrani*, 174.

valilerinden Abdullah b. Âmir ve Hz. Ali'nin valilerinden Abdullah b. Abbas tarafından sona erdirilmesi faaliyetlerine de yer vermektedir (s. 113-120).

Farsnâme'nin ikinci kısmı Fars bölgesinin coğrafyasına ayrılmıştır. İbnu'l-Belhî bu bölüme Sasanîler dönemindeki Fars bölgesinin sınırlarını tespit ile başlamakta ve Ceyhun ile Fırat nehirleri arasında kalan tüm bölgenin bu isimle anıldığını söylemektedir. İran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra ise bölgenin tamamen Irak'a bağlandığını ve ikiye bölünerek yönetildiğini ifade etmektedir. Buna göre; Kuhistân, İsfehân ve buraya bağlı yerleşim birimleri, Rey'den Damgân ve Taberistân'a kadar olan bölgenin tamamı Kufe'den fethedildiği için oraya bağlanıp adına Mah-ı Kûfe denildiğini; Bahreyn, Ummân, Tiz, Mukrân, Kirmân, Fars ve Huzistân'a ise Basra'dan fethedildiği için Mah-ı Basra denildiğini ve buradan yönetildiğini zikretmektedir. (s.119-120)

İbnu'l-Belhî yukarıda arz ettiğimiz kısa girişten sonra Fars bölgesini tanıtmaya geçmekte, bu bölgenin yüz ölçümünün 150x150 fersah olduğunu belirtmektedir. (s.120). Daha sonra Fars eyaletinin temelde beş büyük bölgeye bölünerek yönetildiğini söyleyen müellif, bu bölgelerin idarî merkezlerinin İstahr, Darâbecird, Erdişir Hurre, Şapur Hurre, Kubâd Hurre kentleri olduğunu kaydetmekte (s.121), bu yerleşim birimlerinin her birini teker teker ele almaktadır. Tarihlerinin yanı sıra ekonomileri ve bağlı yerleşim birimlerini de incelemektedir (s.119-150). İbnu'l-Belhi, bu bilgilerden sonra Fars bölgesinin su kaynaklarını (s.150-154), büyük meralarını (s.154-155), kalelerini (s.156-160), şehirler arası mesafeleri (s.160-164) ele almakta, daha sonra Fars bölgesinde yaşayan etnik unsurlara yer vermekte ve bunların; Şebankarîler, İsmaililer, Râmâniler ve Mesudîler olduğunu söylemektedir.

İbnu'l-Belhî eserinin son kısmını Fars bölgesinin ekonomisine ayırmaktadır. Ona göre Fars bölgesi gerek Sasanîler ve gerekse İslâm'ın ilk zamanlarında, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde devlete büyük gelir sağlamaktaydı. Enuşirvan döneminde değişen Sasanî malî sistemi ile beraber bu bölge merkeze 36.000.000 dirhem vergi ödemekteydi. Hz. Ömer zamanındaki fetihten sonra ortaya çıkan istikrarsızlığın bölge ekonomisine de yansımalarını belirten müellif bu dönemde Fars bölgesinden sadece 3.000.000 dirhem gelir elde edildiğini söylemektedir. Abdulmelik b. Mervan dönemine kadar Emevîlerin de bu bölge ile yeterince ilgilenmediklerini belirten yazar, bölgenin kaderinin Abdulmelik b. Mervan'ın Irak Valisi Haccâc zamanında değiştiğini söylemektedir. Haccâc tarafından Fars'a vali olarak atanan kardeşi Muhammed b. Yusuf'un bölge ile yakından ilgilendiğini, Şiraz kentini kurduğunu ve bölgeyi baştan başa imar ettiğini

aktarmaktadır. Böylece Fars ekonomisinin ciddi bir şekilde canlandığını söyleyen İbnu'l-Belhî, bu dönemde sadece devletin sınırları dışından deniz yolu ile gelen mallardan yılda 30.000.000 dirhem gümrük vergisi (uşur) alındığını kaydetmektedir.

Fârs bölgesinin Abbasîler döneminde de devlete önemli katkılarda bulunduğunu belirten İbnu'l-Belhî, Harun Reşit döneminde 20.000.000 dirhem vergi ödemekte olduğunu söylemektedir. Harun Reşit'ten sonra oğulları Emin ile Me'mun arasında ortaya çıkan taht mücadelesi esnasında, mücadelenin merkezinde yer alan Fars bölgesinin ekonomisi ise çökme noktasına gelmiştir. Me'mun'un Emin'i yenerek Abbasî tahtına oturmasıyla sağlanan iç barıştan sonra yöre ekonomisi yeniden canlanmıştır. Bu dönemde oluşturulan yeni malî sistemden sonra Fars, Kirman ve Ummân'dan yılda 2.600.000 dinar yani 26.000.000 dirhem gelir elde edilmekteydi. Bu gelirin içinde Fars bölgesinin katkısı yarıdan fazlaydı (s. 170-171).

İbnu'l-Belhî'nin *Farsnâme*'si Farsça yazan yazarlar arasında ilk sistematik coğrafyacı olarak tanınan Hamdullah Müstevfi'nin¹¹ en önemli kaynaklarından biridir. Müstevfi, nadide eseri *Nüzhetu'l-Kulûb*'un Fars bölgesi ile ilgili olarak verdiği bilgilerinin tamamında İbnu'l-Belhî'ye dayanmıştır.

11. Bu ünlü coğrafyacı ve tarihçinin eserlerini tanıtan bir çalışma yapmaktayız